

Reflection of Position and Importance of Interdisciplinaries in Supreme Council of the Cultural Revolution Ratifications and Development Plans of the country

انعکاس جایگاه و اهمیت میان‌رشته‌ای‌ها در مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی و برنامه‌های توسعه کشور

دکتر سولماز نورآبادی^{*}، دکتر مهدی سبحانی‌نژاد، دکتر محبوبه فناخسرو

فناخسرو

^۱ استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه شاهد، تهران

^۲ دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه شاهد، تهران

^۳ استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان، پردیس نسیمیه تهران

Nourabadi, Soolmaz. Ph.D, Mahdi Sobhaninejad. Ph.D, Mahboube Fannakhosrow. Ph.D

¹ Assistant Professor, Educational Science Department, Shahed University, Tehran, Iran

² Associate Professor, Educational Science Department, Shahed University, Tehran, Iran

³ Assistant Professor in Curriculum, Farhangiyani University of Tehran, Tehran, Iran

Abstract

Present era is the era of scientific and technological changes in the world. These changes, have been affected various aspects of society and human life. Conformity with the scientific advances, require to benefit from interdisciplinary, specially in Higher educational system. The question of the research is due to the increasing use the interdisciplinary specially in higher education of our country "How is the Interdisciplinary reflection on the Supreme Council of the Cultural Revolution (SCCR)?" To answer this question, while using qualitative research method, the descriptive - analytical study method was the way. In this study, after giving a description of the Interdisciplinary in higher education and familiarity with the SCCR, the selected Ratifications were analysis. After interpret analyses performed, the results showed that the first attention to Interdisciplinary is in the early of revolution (1358) as "Interdisciplinary services" in higher education. Another application of that is in the National Master Plan for Science and Education Ratification (1389), that has been applied in terms of "science, areas, orientation, issues, studies, and development of interdisciplinary" in higher education. Also used the content analysis in chosen ratification. In the next step, the first to fifth develop programs of Iran was studied in order to assess the emphasis documents before and after the SCCR. Another development Plans were also explored. Results show that SCCR was pioneer in the interdisciplinary applying in higher education than the other academic institutions and with creation favorable conditions, re-emerged.

Keywords: Higher education, Development Plans of the country, Supreme Council of the Cultural Revolution, Interdisciplinary.

چکیده

عصر حاضر، عصر تحولات گوناگون علمی و تکنولوژیکی در جهان است. از استلزامات هم‌نو شدن با پیشرفت‌های علمی متنوع روز، بهره‌مندی از میان‌رشته‌ای‌ها است. پرسش پژوهش حاضر این است که با توجه به روزافزونی بهره‌گیری از میان‌رشته‌ای‌ها به‌ویژه در آموزش عالی کشورمان، «میان‌رشته‌ای‌ها از چه جایگاه و اهمیتی در مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی و سایر اسناد بالادستی برخوردارند؟» برای پاسخ به این پرسش؛ ضمن استفاده از روش پژوهش کیفی، مطالعه‌ای توصیفی-تحلیلی و استنتاجی انجام شد. در این تحقیق پس از ارائه توصیفی از میان‌رشته‌ای‌ها در آموزش عالی و آشنایی با شورای مذکور، به تحلیل اسنادی مصوبات مرتبط، پرداخته شد. یافته‌ها نشان‌دهنده اولین کاربرد میان‌رشته‌ای‌ها، در مصوبات اوایل انقلاب (۱۳۵۸) با عنوان «خدمات میان‌رشته‌ای» در آموزش عالی و کاربرد دیگر آن در مصوبه سند نقشه جامع علمی کشور (۱۳۸۹) است. تحلیل محتوای مصوبات نیز انجام و در گام بعدی، برنامه‌های پنج‌ساله اول تا پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران به‌منظور بررسی میزان تأکید اسناد قبل و بعد از تشکیل شورا، به همراه اسناد بالادستی دیگر مطالعه شد. بر اساس یافته‌ها چنین نتیجه‌گیری شد که این شورا جزء پیشتازان توجه به میان‌رشته‌ای‌ها بوده که با ایجاد شرایط مطلوب، این توجه دوباره ظهور یافته و قبل از سایر نهادهای علمی وارد این بحث شده است.

واژه‌های کلیدی: آموزش عالی، برنامه‌های توسعه کشور، شورای عالی انقلاب فرهنگی، میان‌رشته‌ای.

مقدمه

بحشی که دربارهٔ میان‌رشته‌ای‌ها در ایران مطرح است هم دارای سابقه بوده و هم امید بسیاری به آن بسته شده است. این امر به اسناد بالادستی مانند سند نقشه جامع علمی کشور (مصوبه ۶۷۹ جلسه مورخ ۱۴-۱۰-۱۳۸۹ شورای عالی انقلاب فرهنگی) برمی‌گردد که در آن به میان‌رشته‌ای اشاره شده است. حال سؤال این است که آیا به میان‌رشته‌ای‌ها در مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، توجه شده است؟ اگر جواب مثبت است، چگونه و در چه زمان‌هایی به آن‌ها اهمیت داده شده است؟ و به دنبال سؤال فوق، این سؤال مطرح می‌گردد که آیا میان‌رشته‌ای‌ها در برنامه‌های توسعه کشور دارای جایگاهی قابل توجه هستند یا خیر؟

تاریخچه میان‌رشته‌ای و مطرح شدن آن در آموزش عالی

سابقه میان‌رشته‌ای‌ها در جهان علمی به‌عنوان شاخه‌ای نوین از دانش بشری، نزدیک به یک‌صد سال است. برخی از صاحب‌نظران بر این باورند که اصطلاح میان‌رشته‌ای به دهه ۱۹۲۰ برمی‌گردد که در زمینهٔ پژوهش علوم اجتماعی و جنبش آموزش عمومی (General educational movement) مطرح شد. بنا به نوشته کلاین (Klein) «عده‌ای خاستگاه این واژه را در سال‌های دهه ۱۹۴۰ و در پروژه منهتن (Manhattan Project) که طی آن بمب اتمی ساخته شد، ریشه‌یابی می‌کنند و بسیاری دیگر منشأ آن را در رویدادهای دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ و برپایی جریان نوآوری آموزشی و تجربه‌گرایی (Experimentation) جستجو می‌کنند. امروزه علاقه‌مندی و گرایش به میان‌رشته‌ای روزافزون شده است و در عصر حاضر، آن را به‌عنوان دانشی نوپا از ارکان اساسی دانش و پژوهش می‌دانند. یوهان هیلبرون (Johan Heilbron)، گسترش میان‌رشته‌ای در مراکز آموزشی را، از سال‌های دهه ۱۹۶۰ می‌داند و می‌نویسد: احتمالاً این جریان واضح‌ترین نشانه فروپاشی رشته‌های علمی (Disciplines) به‌عنوان شیوهٔ غالب سازمان‌دهی مراکز آموزشی است» (Klein, 2010). بعد از آن،

نظام آموزش عالی نقش مهمی در تربیت نیروی انسانی متخصص و در عین حال آینده‌نگر برای جامعهٔ امروز و فردای کشور دارد. با توجه به اینکه علوم در شاخه‌های مختلف آموزشی و پژوهشی با شتاب فراوانی در حال رشد و گسترش هستند؛ نظام آموزش عالی به‌منظور همسویی و همگام شدن با این شتاب، نقش بسزایی ایفا می‌کند؛ به‌طوری‌که ضمن اهمیت قائل شدن به توسعه و ترویج علوم در محور اهداف خود، گسترشی متناسب با نیازهای گوناگون جامعه به همراه تربیت افرادی ماهر، با قدرت ذهنی میان‌رشته‌ای و خلاق دارد. از طرف دیگر، با بهره‌مندی از میان‌رشته‌ای‌ها می‌توان ضمن حذف فاصله میان علوم مختلف، بین آن‌ها ارتباط برقرار نمود تا هر یک دانش و دستاوردهای خود را با دیگری به اشتراک بگذارد؛ بنابراین با توجه به این گستردگی و پیچیدگی علوم مختلف، از یکسو؛ و پاسخگویی به نیازهای متنوع جامعه از سوی دیگر؛ نیاز به بهره‌مندی از میان‌رشته‌ای‌ها در اولویت برنامه‌ریزی‌های نظام آموزش عالی کشور قرار می‌گیرد. در این رابطه یکی از متخصصان این حوزه معتقد است «از سیاست‌های آموزش عالی، توسعه میان‌رشته‌ای‌ها است که به دنبال نیاز جامعه به تخصص‌های جدید، مورد توجه قرار گرفت. جهت‌گیری میان‌رشته‌ای در مطالعات علمی در آینده، نه یک انتخاب، بلکه یک اجبار و الزام خواهد بود؛ به عبارت دیگر، پرکردن شکاف‌های معرفتی بشری یا پاسخگویی به نیازهای جوامع انسانی به شکل کارآمدتر و رضایت‌بخش‌تر، راه چاره‌ای برای دانشمندان و پژوهندگان باقی نمی‌گذارد» (Mehrmohammadi, 2009)؛ بنابراین ورود میان‌رشته‌ای‌ها در حیطه‌های گوناگون جامعه مانند حیطه‌های علمی و اجتماعی و مورد توجه قرار دادن نیازهای روز انسان و شاخه‌های مختلف دانش‌های نوظهور جوامع انسانی در آن‌ها، اهمیت فراوان دارد.

خلاقیت به خرج داده و برای تلفیق و پیشبرد دانش مربوط به رشته‌های علمی متنوع و به دست آوردن مهارت‌های سطح بالای تفکر مانند تفکر انتقادی، ترکیب و مشارکت برای فعالیت گروهی بکوشند؛ زیرا به نظر می‌رسد داشتن دانش میان‌رشته‌ای و کوشش برای رسیدن به تأسیس و کاربست آن، می‌تواند پاسخگوی نیازها و مشکلات ایجاد شده در ابعاد گوناگون جامعه علمی باشد.

لازم به ذکر است که هر آموزشی در زمینه اجتماعی انجام می‌شود. برنامه‌ریزان و آموزشگران باید به زمینه اجتماعی که در آن کار می‌کنند توجه کنند. اگر هدف آن‌ها توانمندسازی مخاطبان خود است باید سعی کنند که ساختار اجتماعی موجود را درک کنند و دریابند که کدام اجزاء مانع کسب توانایی تأثیرگذاری بر زندگی خود در مخاطبان است (Salehi Omran, Ezadi, Faraji; 2017).

پژوهشگران ضمن بررسی و تحلیل دوره‌های مختلف آموزش عالی، آن را در تغییر و تحول نظام دانشگاهی مؤثر می‌دانند. از این روست که کلاین ضمن اشاره به پژوهش‌های اشناپدر، شونبرگ (Carol Geary Schneider and Robert Schoenberg) و مینیچ (Minnich) می‌نویسد: «آکادمی جدید، جنبشی با مبنای وسیع است که حول مرزها (لبه‌ها) و به‌طور روزافزون درون گروه‌های آموزشی آکادمی قدیمی‌تر رشد کرده است. این آکادمی دربردارنده روش‌های جدید پژوهش و شیوه‌های تدریس و یادگیری، سازمان‌دهی مجدد رشته‌های علمی و یک کثرت‌گرایی ارتباطی جدید است. وی میان‌رشته‌ای را یک تغییر اساسی در مراکز آموزش عالی می‌داند و عاملی که ایجاد یک فرهنگ دانشگاهی مبتنی بر آموزش و پژوهش میان‌رشته‌ای را تسهیل کند، فعالیت مرزی می‌داند که مستلزم تعیین نقاط همگرایی، توزیع و استفاده مناسب از منابع موجود، ظرفیت‌سازی و ایجاد حداقل شرایط لازم، ساختارسازی و اسکلت‌بندی معماری برای دانشگاه

پژوهشگران دیگری برای معرفی، گسترش و بیان نقاط قوت میان‌رشته‌ای، گام‌های مثبتی برداشتند مبنی بر اینکه آموزش و پژوهش در حوزه میان‌رشته‌ای در حال حاضر یکی از مؤلفه‌ها و اختصاصات قابل توجه در تغییر نظام دانشگاهی است؛ به عبارت دیگر این رویکرد یعنی لزوم حضور میان‌رشته‌ای در نظام آموزش عالی از عوامل اساسی تحولات آن است. همچنان که افزایش روزافزون پژوهش‌های مشارکتی، حمایت‌های مدیران، تخصیص اعتبارات مالی و وجود ادبیات مربوط به فعالیت‌های علمی میان‌رشته‌ای، دلیل صحت بیانات فوق است.

کلاین (Klein) همچنین دلالت‌های چندگانه میان‌رشته‌ای را نشانگر دلایل تشدید علاقه نسبت به آن می‌داند و می‌نویسد: «میان‌رشته‌ای، با پیشرفت‌های برجسته‌ای در زمینه‌های تولید دانش، راه‌حل‌یابی برای رفع مسائل فوری اجتماعی، پیشرفت قابل ملاحظه مربوط به نوآوری فناوری و تجربه آموزشی یکپارچه‌تر؛ پیوندی وثیق دارد. اعضای هیئت علمی به توانایی خود در راستای دنبال کردن پرسش‌های فکری جدید، کار در حوزه‌های نوین آموزش و پژوهش، ایجاد تعادل و توازن در راستای دچار نشدن به انزوای تخصصی، به دمیدن روح نوآوری و روش‌های آموزش فعال در برنامه درسی، رشد و توسعه مهارت‌های تلفیقی و مشارکتی در دانشجویان و پاسخگویی به مسائل اجتماعی اهمیت می‌دهند» (Klein, 2010)؛ زیرا برنامه درسی، جوهره هر نوع آموزش دانشگاهی است که در ترکیب با روش‌های مؤثر تدریس، کارآمدی و اثربخشی نظام آموزش دانشگاهی را تضمین می‌کند و از اجزای نظام آموزش عالی و دانشگاه محسوب می‌شود (Amery, Sobhaninejad, Rahnama; 2015). در سوی دیگر این امر، دانشجویان هستند که لازم است با ایجاد فرصت‌های مناسب به‌منظور یادگیری و آموزش درباره طیف گسترده‌ای از رشته‌های علمی متناسب با نیازهای روز، مطالعه مسائل و مشکلات جهان واقع، برقراری ارتباط بین رشته تحصیلی خود و سایر رشته‌های علمی،

شبکه‌ای و اقتباس بهترین اقدامات، ایجاد بانک اطلاعاتی مرجع و سازمان‌دهی عمیق یک مجموعه غنی از راهبردها است که هدف آن‌ها استحکام و تداوم مبتنی بر برنامه (Programmatic Strength and Sustainability) است» (Klein, 2010).

امروزه اهمیت میان‌رشته‌ای‌ها در آموزش عالی بیش از پیش احساس می‌شود، زیرا این نظام آموزشی که متشکل از مؤسسات و مراکز علمی و آموزشی متعددی است درصدد «دستیابی به اهدافی مانند؛ آموزش، پژوهش، پرورش تفکر خلاق و انتقادی، یادگیری مادام‌العمر و روش حل مسئله‌ای، توسعه مرزهای دانش و رفع مشکلات گوناگون آموزشی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی است و به‌عنوان بارزترین نمود سرمایه‌گذاری نیروی انسانی، نقش اصلی در تربیت و تأمین نیروی انسانی کارآمد و مورد نیاز بخش‌های مختلف جامعه را بر عهده دارد» (Mehrmohammadi, 2008). شایان ذکر است که بیش از سی سال از تولید و اجرای برنامه‌های درسی میان‌رشته‌ای در ایران (برای مثال دانشگاه امام صادق (ع)، تأسیس سال ۱۳۶۱) می‌گذرد.

علاوه بر نظام آموزش عالی، نهادها و پژوهشکده‌ها نیز به مطالعه و بهره‌مندی از میان‌رشته‌ای و نتایج حاصل از پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، توجه نشان می‌دهند. «به‌واسطه ضرورت جامع‌نگری در حل مسائل و درک پیچیدگی و چندبعدی بودن مسائل پیش روی جوامع بشری، این تفکر شکل گرفته که اگر پژوهشگران یک رشته علمی، درگیر بررسی مسئله‌های مهم بر بنیاد بینش تخصصی خود شده و بدون یاری جستن از متخصصان سایر رشته‌های علمی، ارائه طریق نمایند؛ ممکن است بدون ملاحظه و مذاقه در تمام وجوه و ابعاد مسائل، به عرضه راه‌حل‌هایی متعدد ولی ناکارآمد، برای آن‌ها اقدام کنند» (Etemadizadah & etal, 2011).

حال این سؤال به ذهن می‌رسد که با توجه به مباحث ارائه شده؛ در کشورمان ایران، شورای عالی

انقلاب فرهنگی که مسئولیت تصویب مصوباتی برای همسو شدن با تغییرات روز جامعه و دانشگاه را بر عهده دارد، در این راستا چه اقداماتی انجام داده است؟ «آیا به بحث میان‌رشته‌ای‌ها هم توجه شده است؟» در وظیفه دوم این شورا که عبارت است از تهیه و تدوین سند نقشه جامع علمی کشور؛ «آیا مفاد سند مانند توسعه میان‌رشته‌ای‌ها و تحقیقات مربوط به آن‌ها، محقق شده است؟» اگر پاسخ مثبت است، «نتایج حاصل از آن چیست؟»

روش پژوهش

پژوهش حاضر با توجه به منابع مطالعاتی این پژوهش، ماهیت موضوع، اهداف و سؤالات آن، از نوع تحقیق کیفی بوده و پژوهشی توصیفی-تحلیلی و استنتاجی است. با بهره‌مندی از روش پژوهش توصیفی، به توصیف شرایط و اهمیت میان‌رشته‌ای‌ها در آموزش عالی و نیز شورای عالی انقلاب فرهنگی پرداخته شد. با توجه به این که هدف پژوهش تحلیلی عبارت است از «فهم و بهبود مجموعه مفاهیم یا ساختارهای مفهومی که برحسب آن‌ها تجربه‌ها تفسیر، مقاصد به‌وضوح بیان، مسائل ساخت‌بندی شده و پژوهش‌ها به اجرا درمی‌آیند» (Short, 2008)؛ به توضیح مفاهیم مرتبط با میان‌رشته‌ای‌ها به‌منظور ارائه تصویری دقیق و آموزنده از ماهیت مفهوم فوق می‌پردازیم.

از انواع روش‌های تحلیل محتوا نیز روش تحلیل اسنادی انتخاب شده است که منظور از اسناد در اینجا، مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی و برخی از اسناد بالادستی مرتبط با موضوع است. در این مقاله پس از توصیف مؤلفه‌های محوری مقاله، به تحلیل جایگاه میان‌رشته‌ای‌ها در مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی پرداخته شده است. در این تحلیل اسنادی به دنبال پاسخگویی به این سؤال پژوهشی هستیم که با توجه به روزافزون شدن تأکید و بهره‌گیری از میان‌رشته‌ای‌ها به‌ویژه در آموزش عالی ایران، این میان‌رشته‌ای‌ها چه انعکاسی در مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی

مناسب نمی‌دیدند. از دلایل طرح تشکیل دانشگاه بزرگ، می‌توان به عواملی از قبیل نابسامانی‌های فرهنگی- علمی، رشد قارچی و نامنظم مدارس عالی و دانشکده‌ها و دانشگاه‌های فاقد محتوای علمی و آموزشی اشاره نمود که در دو دهه ۴۰ و ۵۰، گریبان‌گیر نظام آموزش عالی کشور شده بود. در این مصوّبه ضمن برشمردن امتیازات این دانشگاه، مورد شماره ۵ آن، درباره خدمات میان‌رشته‌ای، بیان می‌کند که: «برای بسیاری از مؤسسات آموزش عالی در حال حاضر این امکان وجود ندارد که در رشته‌های فرعی و دروس انتخابی، افراد تمام‌وقت استخدام کنند. در نتیجه بسیاری از آن‌ها برای رفع نیاز خود به افراد حق‌التدریسی و گاه غیرحرفه‌ای متوسل می‌شوند که اغلب موجب تنزل کیفیت آموزش می‌گردد. با تمرکز کادر آموزشی رشته‌های مختلف در یک دانشگاه، ارائه خدمات میان‌رشته‌ای بین دانشکده‌ها به سطح مطلوب رسید» (Supreme Council of the Cultural Revolution, 2015). در آن زمان با توجه به وضعیت آشفته نظام دانشگاهی، یکی از راه‌حل‌های ممکن برای کاهش مشکلات، میان‌رشته‌ای نگریستن به امور دانشگاهی بود. این نوع نگاه در قالب خدمات میان‌رشته‌ای بروز و ظهور می‌یابد و خدمات نیز دربردارنده کلیه فعالیت‌هایی است که سبب بالا رفتن سطح کیفی آموزش دانشگاه می‌گردد. اینکه ابتدا این بینش را در کادر آموزشی دانشگاه، از جمله اساتید دانشکده‌های یک دانشگاه به کار بسته‌اند تا ضمن بهره‌مندی از اطلاعات و دانش تخصصی هر یک از اساتید در دانشکده‌های مختلف، ارتباط فی‌مابین نیز بین ایشان برقرار شود. در نتیجه این تعاملات علمی، پیشبرد علمی محسوسی در ابعاد جدید علوم به‌ویژه علوم نوینیان میان‌رشته‌ای، قابل مشاهده است. از سایر مزایای تصویب این مصوّبه، پرهیز از واگذاری تدریس واحدهای درسی انتخابی، به افراد تازه‌کار و ناآشنا با فنون تدریس از یکسو و اهمیت قائل شدن به دروس انتخابی (اختیاری) از سوی دیگر است.

دارند؟ بنابراین به چگونگی توجه به میان‌رشته‌ای‌های آموزش عالی در مصوّبات شورای عالی انقلاب فرهنگی از سال ۱۳۶۳ تا اواخر سال ۱۳۹۴ با کلیدواژه‌های آموزش عالی، میان‌رشته و میان‌رشته‌ای پرداخته شده است. سپس گزارشی از این اقدام، ارائه؛ و در گام نهایی، نتایج به دست آمده در راستای پاسخگویی به مسئله پژوهش، تحلیل و تفسیر شده است. همچنین مصوّبات این شورا در زمانی که با عنوان ستاد انقلاب فرهنگی فعالیت داشت (در فاصله سال‌های ۱۳۵۸ که زمان تأسیس ستاد انقلاب فرهنگی بود تا قبل از ۱۳۶۳ که به شورای عالی انقلاب فرهنگی تبدیل شد)، مورد بازبینی قرار گرفت. به‌منظور تحلیل گسترده‌تر مسئله، اسناد بالادستی دیگر که عبارت است از: برنامه‌های پنج‌ساله اول تا پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران به‌منظور بررسی میزان تأکید اسناد قبل و بعد از تشکیل شورای عالی انقلاب فرهنگی؛ نیز سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران؛ سیاست‌های کلی برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران؛ و سیاست‌های کلی نظام برای رشد و توسعه علمی و تحقیقاتی کشور در بخش آموزش عالی و مراکز تحقیقاتی؛ اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مورد مطالعه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

در تحلیل مصوّبات شورای عالی انقلاب فرهنگی و تفسیر آن‌ها برای کشف مباحث میان‌رشته‌ای، اولین ردپای کاربست واژه میان‌رشته‌ای، در مصوّبات «ستاد انقلاب فرهنگی»، به سال ۱۳۵۸ برمی‌گردد. در تاریخ ۱۳۵۸/۰۸/۰۶ لایحه‌ای با عنوان «لایحه قانونی ادغام برخی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی مستقر در مرکز» به تصویب اعضای این ستاد رسید. طی این لایحه به اعضای این ستاد اجازه داده شد تا در پی تأسیس «دانشگاه بزرگ» برآیند؛ زیرا زمینه را برای ادامه شرایط فعلی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی

- مصوبه ۳۰۶ جلسه مورخ ۲۸-۰۲-۱۳۷۲ شورای عالی انقلاب فرهنگی؛ با عنوان خط‌مشی‌های اساسی بخش‌های آموزش عالی در برنامه دوم توسعه کشور.

- مصوبه ۴۳۰ جلسه مورخ ۰۵-۰۸-۱۳۷۷ شورای عالی انقلاب فرهنگی؛ با عنوان بازنگری مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در خصوص آموزش عالی.

- مصوبه ۵۳۰ جلسه مورخ ۲۵-۰۹-۱۳۸۲ شورای عالی انقلاب فرهنگی؛ با عنوان راهکارهای اجرایی ارتقای علم و فناوری کشور.

- مصوبه ۵۵۰ جلسه مورخ ۱۳۸۳-۰۸-۲۶ شورای عالی انقلاب فرهنگی؛ با عنوان شاخص‌های ارزیابی آموزش عالی.

- مصوبه ۶۷۹ جلسه مورخ ۱۴-۱۰-۱۳۸۹ شورای عالی انقلاب فرهنگی؛ با عنوان مصوبه سند نقشه جامع علمی کشور» (Supreme Council of the Cultural Revolution, 2015).

پس از مطالعه و تحلیل اسنادی مصوبات مذکور، موارد مطرح شده و مورد سؤال این تحقیق، پاسخ خود را علاوه بر مصوبه سال ۱۳۵۸، در سال ۱۳۸۹ و در مصوبه شماره ۶۷۹، با عنوان «سند نقشه جامع علمی کشور» به دست آورد که در ادامه به تحلیل آن‌ها پرداخته می‌شود:

در فصل سوم با عنوان اولویت‌های علم و فناوری کشور و در بخش دوم این اولویت‌ها آمده: «از آنجا که حصول اطمینان از رشد و شکوفایی در برخی از اولویت‌ها نیازمند توجه و هدایت و پشتیبانی در سطوح کلان مدیریتی کشور است و در برخی دیگر رشد و توسعه با پشتیبانی مدیریتی‌های میانی و تخصیص غیرمتمرکز منابع حاصل خواهد شد، اولویت‌ها به ترتیب در سه سطح الف و ب و ج تنظیم شده‌اند. این دسته‌بندی ناظر بر نحوه و میزان تخصیص منابع، اعم از مالی و انسانی و توجه مدیران و مسئولان است.

که در سطح ب؛ به عبارت «مطالعات بین‌رشته‌ای» این‌گونه اشاره شده است:

این مسئله، جای بسی تأمل دارد، اینکه اهمیت دروس اختیاری تا جایی است که در مورد انتخاب اساتیدی با اشراف علمی بر موضوع، مورد تأکید اعضای ستاد انقلاب فرهنگی بوده است که درنهایت، تمامی این موارد در مورد تصمیم‌گیری با بینش میان‌رشته‌ای موجب افزایش کیفیت آموزش می‌شد. از مزایای دیگر این مصوبه، صرفه‌جویی اقتصادی آن با به‌کارگیری دید میان‌رشته‌ای بود؛ زیرا با توجه به اینکه انقلاب اسلامی ایران تازه به پیروزی رسیده بود، مطمئناً از نظر مسائل مالی و بودجه، آن‌گونه که باید و شاید، مبالغ چشمگیری برای بخش‌های مختلف دولت از جمله نظام آموزش عالی، در نظر گرفته نمی‌شد. با انتخاب نگاه میان‌رشته‌ای در نظام دانشگاهی و برقراری تعامل میان دانشکده‌های یک دانشگاه به‌ویژه از نظر نیروی انسانی متخصص، در مسائل مالی نیز صرفه‌جویی صورت می‌گرفت.

در ادامه تحلیل اسنادی تحقیق، در مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، این مصوبات از سال ۱۳۶۳ تا اواخر ۱۳۹۴ با کلیدواژه‌های میان‌رشته، میان‌رشته‌ای و آموزش عالی، مطالعه و بررسی شد. از میان این تعداد، موارد مرتبط با هدف مقاله که دارای ارتباط نزدیک‌تری با ابعاد کیفی آموزش عالی و تغییر و تحولات تحقیقاتی بود؛ انتخاب و مورد تحلیل قرار گرفت. مصوبات انتخاب شده عبارتند از:

- «مصوبه ۱۴۳ جلسه مورخ ۱۸-۱۲-۱۳۶۶ شورای عالی انقلاب فرهنگی؛ با عنوان شیوه‌نامه توسعه آموزش عالی.

- مصوبه ۱۶۵ جلسه مورخ ۱۲-۰۷-۱۳۶۷ شورای عالی انقلاب فرهنگی؛ با عنوان سیاست تحقیقاتی کشور.

- مصوبه ۲۲۳ جلسه مورخ ۲۷-۰۶-۱۳۶۹ شورای عالی انقلاب فرهنگی؛ با عنوان تأیید سیاست وزارت فرهنگ و آموزش عالی در رابطه با تقویت کیفی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی موجود و اتخاذ سیاست گسترش دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور.

«معرفت» که طرح مسائل و موضوعات هر کدام علاوه بر اینکه به غنای دیگری کمک می‌نماید، منجر به ایجاد حوزه‌های جدید دانش بشری می‌گردد. در همین قسمت و در بخش هنر، از میان‌رشته‌ای‌ها با عنوان «مباحث میان‌رشته‌ای» یاد شده است که این نگاه، نشان از تعامل سازنده، میان هنر و حوزه علوم اسلامی دارد. درنهایت در اولویت‌های علم و فناوری در راستای خودکفایی کشور در بُعد پزشکی و در بخش سلامت نیز از عبارت «علوم میان‌رشته‌ای» استفاده شده است که اینجا به معنای واقعی میان‌رشته‌ای به کار گرفته شده است. شایان ذکر است که منظور و هدف از کاربرد هر سه واژه علوم، مطالعات و مباحث میان‌رشته‌ای در همان معنای ذاتی میان‌رشته‌ای است.

همچنین در فصل چهارم: راهبردها و اقدامات ملی برای توسعه علم و فناوری در کشور؛ در بخش دوم آن با عنوان: راهبردها و اقدامات ملی متناسب با راهبردهای کلان توسعه علم و فناوری در کشور و به‌طور جزئی‌تر در بند شماره ۶ اقدامات ملی، راهبرد شماره ۷ آن، آمده است که؛ «حمایت از توسعه علوم و فناوری‌های میان‌رشته‌ای باعث جهت‌دهی آموزش، پژوهش، فناوری و نوآوری شده و به‌منظور حل مشکلات و رفع نیازهای واقعی و اقتضات کشور با توجه به آمایش سرزمین و نوآوری در مرزهای دانش برای تحقق مرجعیت علمی می‌گردد» (راهبرد ۷). در این راهبرد از میان‌رشته‌ای به‌عنوان راهبردی برای رشد و توسعه علم و فناوری کشور یاد شده است. کاربرد میان‌رشته‌ای در این راهبرد در برای توسعه علوم و فناوری‌ها آمده است و جای آن دارد که در قالب طرح پژوهشی بررسی شود که آیا چنین توسعه‌هایی صورت گرفته است؟ اگر پاسخ مثبت است در کدام علوم؟

در بند ۴ راهبردهای ملی، از راهبرد کلان شماره ۱۰؛ از «گسترش گرایش‌های میان‌رشته‌ای در درون علوم انسانی و بین رشته‌های علوم انسانی با سایر علوم، بر اساس نگرش اسلامی با رویکرد رفع نیازهای علمی و

اولویت‌های ب‌چنین هستند: در بخش علوم انسانی و معارف اسلامی: اخلاق اسلامی و مطالعات بین‌رشته‌ای آن- الهیات - عرفان اسلامی - فلسفه- غرب‌شناسی انتقادی - کارآفرینی و مهارت‌افزایی- تاریخ اسلام و ایران و انقلاب اسلامی- مطالعات زنان و خانواده مبتنی بر مبانی اسلامی- تاریخ علم (با رویکرد تاریخ اسلام و ایران)- جغرافیای سیاسی؛

در بخش هنر: مطالعات انتقادی هنر مدرن- مطالعات تطبیقی حوزه‌های هنر- هنرهای سنتی و صنایع‌دستی- خوشنویسی- هنرهای نمایشی- مباحث میان‌رشته‌ای هنر و شاخه‌های علوم با تأکید بر نگاه اسلامی.

و در اولویت‌های ج؛ در بخش سلامت: علوم میان‌رشته‌ای بین علوم پایه با علوم بالینی- مقابله با انواع اعتیاد- ایمنی غذایی- امنیت غذایی».

از نکات مثبت مصوّبه فوق که جای تأمل دارد، توجه به این مسئله است که برای علم و فناوری و توسعه آن، بخش مجزایی در سند نقشه جامع علمی کشور اختصاص داده شده است و این مسئله حاکی از اهمیت و جایگاه والای آن در پیشبرد اهداف بلندمدت منافع ملی بخصوص در حوزه نظام آموزشی کشور است. در این بین، نقش میان‌رشته‌ای غیرقابل انکار است. به‌طوری‌که در بخش دوم اولویت‌های علم و فناوری کشور؛ و در بخش اولویت‌های ب، سه بار از میان‌رشته‌ای با قید «مطالعات»، «مباحث» و «علوم»، نام برده شده؛ به عبارت دیگر، در مصوّبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۸۹، در بخش علوم انسانی و معارف اسلامی، عنوان «مطالعات بین‌رشته‌ای» به کار رفته است. بین‌رشته‌ای در این قسمت، همان معنای کلی میان‌رشته‌ای بوده است. توجه به این مسئله یعنی مطالعات میان‌رشته‌ای سبب رشد و توسعه علوم به‌طور عام و علوم انسانی و اسلامی به‌طور خاص می‌گردد. برای نمونه، توجه به هسته مشترک دو شاخه علمی مثلاً الهیات و عرفان که عبارت است از «خداشناسی» یا

همکاری و تقویت تحقیقات بین‌رشته‌ای از طریق اشتراک امکانات و تجهیزات، تقسیم کارهای پژوهشی و جذب نخبگان علمی، سبب توسعه و تعمیق و تقویت آموزش و پژوهش در حوزه علوم پایه» (Supreme Council of the Cultural Revolution, 2015) می‌گردد. در این راهبرد، به نظر می‌رسد که هدف، برقراری ارتباط و تقویت تحقیقات میان آموزش و پژوهش صرفاً در علوم پایه است. تحقیقات بین‌رشته‌ای در اینجا نیز مترادف با میان‌رشته‌ای به کار برده شده است.

همچنین در مصوبات مورد بحث این مقاله، تحلیل محتوا نیز انجام شد. به این صورت که در این مصوبات، ابتدا مقوله‌های مربوط به هدف پژوهش و به عبارت دیگر واحدهای مورد تحلیل، انتخاب شدند که شامل برنامه درسی، برنامه درسی میان‌رشته‌ای، برنامه درسی میان‌رشته‌ای آموزش عالی، ۵ عنصر برنامه درسی شامل هدف، محتوا، روش، ارزشیابی و مقوله زمان در برنامه درسی به همراه مقوله آموزش عالی بود. در گام بعدی، تحلیل محتوای آن‌ها انجام شد که شامل شمارش فراوانی رخداد هر مقوله در مصوبات انتخاب شده، بود. نتیجه اقدامات بیان شده، جدول تدوین شده‌ای است که در ادامه ارائه می‌گردد.

اجتماعی؛ سخن گفته شده است که این گسترش به‌منظور متحول‌سازی و ارتقای کمی و کیفی در علوم انسانی و هنر مبتنی بر معارف اسلامی است؛ و همچنین در بند شماره ۱۲ و ۲۸ اقدامات ملی راهبرد کلان شماره ۱۰؛ از «ایجاد گرایش‌های میان‌رشته‌ای بین شاخه‌های علوم اسلامی و علوم انسانی و سایر علوم؛ و نیز تقویت و راه‌اندازی حوزه‌های میان‌رشته‌ای بین هنر و دیگر رشته‌های علوم بر اساس آموزه‌های اسلامی به‌ویژه فلسفه، فقه و هنر» صحبت شده است. در راهبرد کلان شماره ۱۰ واژه میان‌رشته‌ای با کلمات گرایش‌ها و حوزه‌ها، به کار برده شده است و هدف از این کاربردها نیز ایجاد، تقویت و گسترش گرایش‌ها و حوزه‌های میان‌رشته‌ای است. به‌ویژه در بند ۴ که هم‌منظور گرایش‌های میان‌رشته‌ای در علوم انسانی و هم‌گرایش‌های بین‌رشته‌ای علوم انسانی با سایر علوم است. اینجا بین میان‌رشته‌ای و بین‌رشته‌ای تفاوت قائل شده و هر یک در معنای کنونی و مجزای از یکدیگر به کار رفته‌اند.

در بند شماره ۶ اقدامات ملی از راهبرد کلان ۱۳؛ آمده است «شبکه‌سازی مؤسسات آموزشی و پژوهشی در حوزه علوم پایه به‌منظور افزایش هماهنگی و

جدول ۱. تحلیل محتوای مصوبات انتخاب شده شورای عالی انقلاب فرهنگی

میانگین جمع /	مؤلفه‌های مورد بررسی						مصوبات
	زمان	ارزشیابی برنامه درسی	محتوای برنامه درسی	روش برنامه درسی	اهداف برنامه درسی	عناصر برنامه درسی	
۶	۰	۰	۰	۰ روش ۱	۰ اهداف جمهوری اسلامی ۱ اهداف آموزش عالی ۳ اهداف توسعه کمی ۱	۰	مصوبه ۱۴۳
۲	۰	۰	۰	۰ روش ۱	۰ اهداف جمهوری اسلامی ۱	۰	مصوبه ۱۶۵
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	مصوبه ۲۲۳
۳	۰	۰	۰	۰ روش ۲	۰ اهداف کلان ۱	۰	مصوبه ۳۰۶

انعکاس جایگاه و اهمیت میان‌رشته‌ای‌ها در مصوّبات شورای عالی انقلاب فرهنگی و برنامه‌های توسعه کشور / ۹

۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	مصوبه ۴۳۰
۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	مصوبه ۵۳۰
۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	مصوبه ۵۵۰
۴۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	مصوبه ۶۷۹
۵۹	۵	۳	۱۲	۸	۳۰	۰	۰	۱	کل / میانگین

جایگاه میان‌رشته‌ای‌ها در سایر اسناد و برنامه‌های توسعه

به‌رغم کاربردهای موجود از میان‌رشته در مصوّبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، جملگی آن‌ها در قالب عباراتی مانند مطالعات، مباحث، علوم، حوزه‌ها، تحقیقات، گرایش‌های میان‌رشته‌ای به‌کار گرفته شده‌اند. از این‌رو شناخت نقش و جایگاه میان‌رشته و میان‌رشته‌ای‌ها، با توجه به عبارات مذکور در اسناد بالادستی و برنامه‌های توسعه، نیازمند بررسی ساختار و محتوای این اسناد و برنامه‌ها است. از این‌رو نیاز به بررسی جایگاه نقش میان‌رشته و میان‌رشته‌ای‌ها در الگوی توسعه به‌منزله هدف جمعی و مورد پذیرش همه دست‌اندرکاران برنامه‌های توسعه، احساس می‌شود؛ زیرا توسعه ملی، فرایندی پیچیده، فراگیر و پویا است. در

نتیجه تحلیل پیش‌نشان می‌دهد که در هیچ‌یک از مصوّبات مورد بررسی، به مقوله‌های انتخاب شده، اشاره مستقیمی نشده است. بلکه به همراه سایر واژه‌های مطرح در نظام آموزشی به‌طور عام و برنامه درسی به‌طور خاص به‌کار رفته‌اند. همچنین نتیجه به دست آمده دیگر، این است که در مصوبه شماره ۶۷۹ شورای عالی انقلاب فرهنگی با عنوان «سند نقشه جامع علمی کشور» بیش از بقیه مصوّبات به مؤلفه‌های برنامه درسی توجه شده است که به‌وضوح می‌توان جهش این حرکت را مشاهده نمود. این یافته حاکی از اهمیت توجه به برنامه درسی و عناصر آن در چند سال است. در ادامه جایگاه میان‌رشته‌ای‌ها در سایر اسناد بالادستی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

جمهوری اسلامی ایران برای رشد و توسعه ابعاد علمی و تحقیقاتی آموزش عالی کشور، به‌طور مستقیم و غیرمستقیم به واژه میان‌رشته و بین‌رشته اشاره شده است. برقراری ارتباط میان علم و دین از مباحث محوری این قسمت است و به‌نوعی دید میان‌رشته‌ای دارد. به عبارتی با توجه به این سیاست علمی، در نتیجه پیوند دو حوزه علم و دین، ضمن رشد و گسترش علمی، به اهداف والای انقلاب اسلامی می‌توان دست یافت. شایان ذکر است در تحلیل اسناد، بعد از مصوبه ۶۷۹ شورای عالی انقلاب فرهنگی، در این سند؛ به‌طور غیرمستقیم به ایجاد رابطه میان‌رشته‌ای و به‌طور مستقیم، بین رشته‌ها در ابعاد مختلف علوم، پرداخته شده است.

از اسناد دیگری که مورد بررسی قرار گرفته است، قوانین برنامه‌های پنج‌ساله اول تا پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران است که بنابر اقتضائات و شرایط خاص زمانی، زیرسازیهایی لازم به‌منظور هموار کردن مسیر توسعه در ابعاد مختلف، طراحی و اجرای برنامه‌ها در پنج مرحله پنج‌ساله صورت گرفته است که تقسیم‌بندی زمانی آن به شرح زیر ارائه شده است و در این مقاله به تحلیل این اسناد پرداخته می‌شود:

- **قانون برنامه پنج‌ساله اول توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۳-۱۳۶۸)** (قانون اول توسعه، نخستین برنامه پنج‌ساله جمهوری اسلامی ایران پس از انقلاب تلقی می‌شود. این قانون زمانی نوشته و به اجرا گذاشته شد که جنگ تحمیلی خرابی‌های زیادی را بر جای نهاده بود و لازم بود که با برنامه‌های منسجم، ترمیم این خرابی‌ها و پایه‌گذاری یک نظام اقتصادی پویا وارد دوران جدیدی شود).
- **قانون برنامه پنج‌ساله دوم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۸-۱۳۷۳)** (قانون برنامه پنج‌ساله دوم بر مبنای تجربیات برنامه اول تهیه شد. در متن این قانون می‌توان به خوبی به افزایش تجربه و اعتماد به نفس برنامه‌ریزان کشور پی برد).

جریان این تغییر و تحول، توجه به رشد و گسترش علوم و بهره‌مندی از آن‌ها ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است؛ بنابراین پرداختن به نقش و جایگاه میان‌رشته و میان‌رشته‌ای‌ها، به‌ویژه در اسناد و برنامه‌های توسعه، یک ضرورت و عامل کارایی و اثربخشی آن‌ها به‌شمار می‌رود. این مقاله در پی تبیین این نکته است که «آیا به نقش و جایگاه میان‌رشته در اسناد و برنامه‌های توسعه، توجه شده است؟ چگونه؟»

در پاسخ به پرسش فوق، علاوه بر تحلیل اسنادی مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی (که در مباحث قبلی ذکر آن گذشت) به تحلیل دیگر اسناد و برنامه‌های توسعه کشور، در ارتباط با مسئله مورد بحث مقاله، نیز پرداخته شده است که در ادامه ارائه می‌گردد.

- سیاست‌های کلی نظام برای رشد و توسعه علمی و تحقیقاتی کشور در بخش آموزش عالی و مراکز تحقیقاتی

سیاست‌های کلی نظام که به بررسی منافع ملی از جمله بررسی و توسعه علمی و تحقیقاتی کشور می‌پردازد، دارای مراکز آموزشی مختلف است که به‌منظور اجرای سیاست‌های تعیین شده از سوی آن راه‌اندازی شده‌اند. حال با توجه به ماهیت اسناد سیاست‌های کلی نظام در بعد علمی و تحقیقاتی، آیا به میان‌رشته‌ای‌ها توجه داشته‌اند یا خیر؟ در تحلیل این اسناد، روشن شد که «ساختار مناسبی برای تحکیم پیوند حوزه و دانشگاه و تقویت همکاری‌های مستمر راهبردی در عرصه‌های اجتماعی، آموزشی، علمی و تحقیقاتی ایجاد شده است تا بر نظریه‌پردازی علمی به‌ویژه در علوم انسانی، تبادل استاد و دانشجو، ایجاد مراکز علمی شامل بین‌رشته‌ای، دوره‌ها و پژوهش‌های مشترک و نظریه‌پردازی علمی در زمینه الگوهای توسعه و رابطه علم و دین با هدف تحقق آرمان‌های انقلاب اسلامی تأکید نماید» (اسناد و برنامه‌های کلان توسعه کشور، قسمت ۳-۸ سیاست‌های کلی نظام) (Mirafzali, 2015). در سیاست‌های کلی نظام

کشور که از سال ۱۳۹۰ به اجرا درآمده است، بیشترین کاربرد از میان‌رشته‌ای را در بر دارد که این امر نیز ناشی از فراگیر شدن درک عمومی از مزایای بهره‌مندی از میان‌رشته‌ای‌ها در ابعاد مختلف رشد و پیشرفت کشور است. به‌طوری‌که در فصل دوم قانون برنامه پنجم توسعه با عنوان علم و فناوری و در ماده ۱۵ آمده: «به‌منظور تحول بنیادین در آموزش عالی به‌ویژه در رشته‌های علوم انسانی، تحقق جنبش نرم‌افزاری و تعمیق مبانی اعتقادی، ارزش‌های اسلامی و اخلاق حرفه‌ای و با هدف ارتقاء کیفی در حوزه دانش و تربیت اسلامی، وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری؛ و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی مکلفاند اقدامات مذکور را انجام دهند. در بند ب و هـ آن نیز به‌طور مستقیم به واژه میان‌رشته‌ای چنین اشاره شده است:

ب- تدوین و ارتقاء شاخص‌های کیفی به‌خصوص در رشته‌های علوم انسانی و به‌ویژه در رشته‌های علوم قرآن و عترت و مطالعات میان‌رشته‌ای با بهره‌گیری از امکانات و توانمندی‌های حوزه‌های علمیه و تأمین آموزش‌های مورد نیاز متناسب با نقش دختران و پسران.

هـ- گسترش کرسی‌های نظریه‌پردازی، نقد و آزاداندیشی، انجام مطالعات میان‌رشته‌ای، توسعه قطب‌های علمی و تولید علم بومی با تأکید بر علوم انسانی با همکاری شورای عالی حوزه علمیه و دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم» (Mirafzali, 2015).

در این دو بند به‌وضوح به مطالعات میان‌رشته‌ای در معنای واقعی و امروزی کلمه فوق و در راستای گسترش کیفی و ارتقاء علوم و بسیاری از ابعاد رشد و توسعه علمی، اشاره شده است. دستیابی به تمامی موارد فوق، در نهایت منجر به تحول بنیادین در آموزش عالی کشور و ارتقاء کیفی در حوزه‌های گوناگون دانش بشری و مراکز مختلف آموزشی و پژوهشی می‌گردد.

- اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری «در ماده ۱ آن و در راستای تعیین

- قانون برنامه پنج‌ساله سوم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۳-۱۳۷۹) در تحلیل این اسناد بالادستی که شامل قوانین برنامه‌های پنج‌ساله اول، دوم، سوم توسعه کشور (Mirafzali, 2015) است، هیچ نشانه و اشاره‌ای از میان‌رشته وجود ندارد. لازم به ذکر است علیرغم وجود بخشی با عنوان "توسعه علوم و فناوری" در فصل سوم برنامه سوم توسعه، اثری از این واژه و مفاهیم و مصداق‌های آن دیده نشد؛ اما با توجه به اینکه در برنامه چهارم و پنجم، نشانه‌ها و اشاره‌های روشنی از کاربرد واژه میان‌رشته‌ای و بین‌رشته‌ای به چشم می‌آید، این دو سند مورد تحلیل و بررسی بیشتری به شرح زیر، قرار گرفته است.

- قانون برنامه پنج‌ساله چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۳-۱۳۸۹) بنا به اهمیت نقش دانش و فناوری و مهارت به‌عنوان اصلی‌ترین عامل پیشرفت در قانون برنامه چهارم توسعه، با توجه به فصل چهارم آن با عنوان: «توسعه مبتنی بر دانائی» و بند د آن، «بازنگری در رشته‌های دانشگاهی بر مبنای نیازهای اجتماعی، بازار کار و تحولات علمی» (Mirafzali, 2015) توسعه علوم میان‌رشته‌ای با تأکید بر علوم انسانی لازم به نظر می‌رسد. در قوانین توسعه کشور برای اولین بار، در بند د فصل چهارم این قانون، از واژه میان‌رشته‌ای به همراه کلمه علوم و آن‌هم توسعه علوم میان‌رشته‌ای استفاده شده است. این کاربرد از واژه مذکور، هم‌دوره با مصوّبه سند نقشه جامع علمی کشور است که در سال ۱۳۸۹ به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسید؛ به عبارت دیگر طرح توسعه علوم میان‌رشته‌ای و ایجاد زمینه برای اجرای این مصوّبه در برنامه فوق‌الذکر، کاملاً مشهود است.

- قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴-۱۳۹۰) برنامه پنجم توسعه

هماهنگی بین بخشی خواهد بود» (Ministry of Science, Research & Technology, 2013). در ماده ۱ این سند با عنوان سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کلان، علیرغم تصویب راهبردها و برنامه‌های کلان توسعه در حوزه‌های علوم، تحقیقات و فناوری، هیچ اشاره‌ای به بهره‌مندی از میان‌رشته‌ای نشده است. این امر نشان از عدم در نظر گرفتن و توجه به میان‌رشته‌ای‌ها و نقش تعیین‌کننده آن‌ها در پیشبرد اهداف و برنامه‌های کلان کشور دارد. با این حال در آن سال‌ها، فعالیت‌های میان‌رشته‌ای نظری و عملی در کشور، انجام شده بود که در ادامه، به موارد زیر اشاره می‌شود.

از جمله محافل آکادمیک که به مباحث میان‌رشته‌ای اشاره داشته و حتی چند مقاله نیز با این موضوع در مجله شماره ۴ خود چاپ نموده، مجله «سخن سمت و به نام جدید آن، فصلنامه پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی» است. در صفحات دوم و سوم این مجله در پاییز سال ۱۳۷۷، سردبیر در سرمقاله این شماره با عنوان «اقتراح» (Barzegar, 1998) بر آن است تا چگونگی تأثیر مطالعات میان‌رشته‌ای بر تولید علمی و تدوین کتب درسی را مورد کنکاش قرار دهد. از دیگر فعالیت‌ها در این راستا می‌توان به تأسیس پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی اشاره کرد. این پژوهشکده «از سال ۱۳۸۴ برای تحقق اهداف برنامه چهارم توسعه از سوی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به‌عنوان مجری طرح تدوین میان‌رشته‌ای‌ها با هدف ارتقای وضعیت علوم انسانی تعیین شد که ماحصل آن ایجاد دبیرخانه طرح‌های میان‌رشته‌ای و تدوین بیش از ۲۰۰ رشته میان‌رشته‌ای است. به گزارش پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، موضوع کاربردی کردن علوم انسانی و آشتی دادن این حوزه از علم برای پاسخگویی به نیازهای ملموس جامعه در رشته‌های علوم انسانی یکی از مهم‌ترین ضرورت‌های تدوین و

اهداف، به استناد ماده (۹۹) قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۹/۱/۱۷ و به‌منظور انسجام بخشیدن به امور اجرایی و سیاست‌گذاری نظام علمی، تحقیقات و فناوری کشور، اهداف وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تعیین شده» (Ministry of Science, Research & Technology, 2013) که یکی از آن موارد توسعه و گسترش ابعاد مختلف علمی است در عین حال به واژه میان‌رشته‌ای در کنار هیچ‌کدام، اشاره‌ای نشده است. لازم به ذکر است این اهداف و وظایف بعد از تصویب قانون برنامه سوم توسعه کشور، تعیین کرده‌اند که در هر دو مورد به‌صورت کلی به بحث توسعه علوم پرداخته شده است ولی در معنای واقعی کلمه، میان‌رشته‌ای‌ها مدنظر قرار نگرفته است. به عبارتی، تعیین وظایف و اختیارات اجرایی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (مصوب نشست ۱۳۸۵/۲/۳ شورای عالی) نیز بعد از تصویب قانون برنامه سوم توسعه صورت گرفت. به‌طوری‌که «در اجرای ماده ۹۹ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و با هدف اصلی انسجام بخشیدن به امور اجرایی و سیاست‌گذاری نظام علمی، تحقیقاتی و فناوری کشور؛ قانون وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، تدوین و در تاریخ ۱۳۸۳/۵/۱۸ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. با توجه به نقش تعیین‌کننده علوم، تحقیقات و فناوری در تحقق اهداف جامعه آرمانی کشور در سند چشم‌انداز بیست‌ساله جمهوری اسلامی ایران و اختصاص فصل مستقلی تحت عنوان توسعه مبتنی بر دانایی در برنامه چهارم توسعه، مأموریت اصلی شورای عالی علوم، تحقیقات و فناوری راهبری توسعه علمی و فناورانه کشور برای ارتقای مستمر جایگاه و اقتدار علمی و فناوری کشور با رسالت سیاست‌گذاری و نظارت فرابخشی و

افت عملکردی را شاهد هستیم، ولی با ایجاد شرایط مطلوب و رشد این مفهوم در فضای اجتماعی جامعه، از سال ۱۳۸۹ به بعد دوباره این واژه در اسناد به‌طور گسترده‌ای مطرح شده است.

از پیامدهای توجه به توسعه میان‌رشته‌ای، می‌توان به تأسیس دانشگاه امام صادق (ع) در سال ۱۳۶۱ اشاره نمود که نشان از عملی شدن مصوّبه ستاد انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۵۸ مبنی بر لزوم بهره‌مندی از خدمات میان‌رشته‌ای بین دانشکده‌های دانشگاه است.

پس از تحلیل مصوّبات، به تحلیل برخی دیگر از اسناد بالادستی مرتبط با هدف پژوهش، پرداخته شد. ساختار و محتوای اسناد و برنامه‌های توسعه در کشور، حکایت از پذیرش نظری یک برنامه جمعی ذهنی دارد که عزم همگی ایشان در دهه اخیر در تدوین و تثبیت آن‌ها دخیل و مصمم بوده است و بعد از تدوین و ارائه بر پایه یک نظم منطقی، مبنای همه فعالیت‌ها در کشور قرار گرفته است. در واقع، این ساختار نشان‌دهنده اعتقاد به حاکمیت یک تفکر هدفمند برای اداره کشور است؛ محتوای این اسناد و برنامه‌ها نیز بیانگر آن است که ضرورت برخورداری از یک ادبیات مشترک و یک برنامه همگانی برای عمل بر اساس برنامه، مسلم فرض شده است. نگاهی دقیق به اسناد و برنامه‌های توسعه‌ای مورد بررسی در متن مقاله، نشان می‌دهد که به نقش و جایگاه میان‌رشته‌ای‌ها در اسناد بالادستی، توجه شده است.

البته آن‌گونه که انتظار می‌رفت با تأکیداتی که در محافل علمی بر بهره‌گیری از مباحث میان‌رشته‌ای در رشد کمی و کیفی علوم شده است، ردپای آن در مصوّبات شورا درباره وزارت علوم، تحقیقات و فناوری؛ چندان محسوس نبوده و تنها به دو بار ذکر این واژه در سال ۱۳۵۸ و ۱۳۸۹ اکتفا شده است. با توجه به تحلیل اسنادی در این مقاله، می‌توان چنین جمع‌بندی نمود که در کشورمان سابقه مطالعات و فعالیت‌های میان‌رشته‌ای، با استناد به مصوّبه ۱۳۵۸ ستاد انقلاب

راه‌اندازی رشته‌های میان‌رشته‌ای محسوب می‌شود. طی دو سال نخست فهرست و سرفصل‌های برخی از رشته‌ها از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۶ به تدریج مشخص گردید. سپس رشته‌های طراحی شده، برای نظارت دقیق‌تر و رفع ایرادات احتمالی، از سوی ارزیابان متخصص هر کدام از رشته‌ها بر اساس فرم نظارت بر طرح‌های میان‌رشته‌ای، مورد ارزیابی و بازنگری قرار گرفت و برای تصویب نهایی به شورای گسترش آموزش عالی کشور ارسال گردید. همچنین این پژوهشکده در سال ۱۳۸۷ به انتشار فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات میان‌رشته‌ای نیز اقدام کرده که به میان‌رشته‌ای، هم در آموزش و هم در پژوهش جایگاهی قائل شده است (Institute for Cultural & Social Studies, 2015). در سال جاری هفدهمین شماره این مجله چاپ شده و نسخه الکترونیکی مجلات نیز در وب‌گاه مجله، قابل دسترسی است.

نتیجه‌گیری

با توجه به روزافزون شدن بهره‌گیری از برنامه‌های درسی میان‌رشته‌ای به‌ویژه در آموزش عالی کشورمان، مقاله حاضر در پی بررسی این مسئله است که «میان‌رشته‌ای‌ها چه انعکاسی در مصوّبات شورای عالی انقلاب فرهنگی و اسناد بالادستی داشته‌اند؟» به‌منظور پاسخ به این سؤال، تحلیل اسناد بالادستی مرتبط با وزارت علوم و برنامه درسی آموزش عالی، مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاصل از این تحلیل اسنادی حاکی از آن است که بحث از میان‌رشته‌ای‌ها از اوایل انقلاب مطرح بوده و سابقه آن به مصوّبات ستاد انقلاب فرهنگی برمی‌گردد، ولی به دلایلی تا سال ۱۳۸۹ و تصویب سند نقشه جامع علمی کشور، دیگر بیش از آن در اسناد وارد نشده و به حالت آرامی به حرکت خود ادامه می‌داد. با توجه به نکات فوق و نیز تحلیل محتوایی انجام شده دیگر، روشن می‌شود که شورای عالی انقلاب فرهنگی در بهره‌گیری واژه میان‌رشته‌ای و گسترش آن، پیش‌قدم بوده است. در فاصله مصوّبات سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۸۹

بین‌رشته در کنار میان‌رشته اشاره نمود. به این صورت که «میان‌رشته‌ای» در کنار کلمات و ترکیبات مباحث و علوم، علوم و فناوری‌ها، گرایش‌ها و حوزه‌ها، قرار گرفته است و واژه «بین‌رشته‌ای» در کنار کلمات مطالعات و تحقیقات واقع شده که در هر دو مترادف با میان‌رشته‌ای به کار بسته شده است. ولی در بخش‌هایی، این دو واژه در معنای کنونی و متمایز از هم به کار بسته شده‌اند مانند گرایش‌های میان‌رشته‌ای در علوم انسانی و گرایش‌های بین‌رشته‌ای علوم انسانی با سایر علوم. اینجا بین میان‌رشته‌ای و بین‌رشته‌ای تفاوت قائل شده و هر یک مجزای از یکدیگر استفاده شده‌اند.

منابع

Amery, Shahrbanoo; Sobhaninejad, Mehdi; Rahnama, Akbar (2015). The study of prevailing curriculum approach of Shahed University faculty with regards to the nature of specialized courses and their educational level. *Research in Curriculum Planning*. Vol: 13, No: 21. PP: 70-81. (Persian).

Barzegar, Ebrahim (1998). *Improvisation*. Sokhane Samt. No 4, Pp 4 (Persian).

Etemadizadah, Hedayatollah; Liyagatdar, Mohamad Javad; Nasr, Ahmad Reza & Mosapour, Nematollah (2011). A Deliberation on Interdisciplinary Research in Higher Education. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*. Vol 3, No 1011, Pp 15-50 (Persian).

Institute for Cultural & Social Studies (2015). Main Page. Retrieved May 23, 2015, from <http://www.isih.ir> (Persian).

Institute for Cultural & Social Studies (2015). *Interdisciplinary Studies in the Humanities*. Aims and Scope. Retrieved May 23, 2015, from http://www.isih.ir/journal/aim_scope (Persian).

Klein, Julie Thompson (2010). *Creating Interdisciplinary Campus Cultures: A Model for Strength and Sustainability*. (H. Etemadizadah & N. Mosapour Trans.). Tehran: Institute for Cultural & Social Studies (Persian).

Mehrmohammadi, Mahmoud (2008). Analytic in Policy of Decrease Centralization in Iran Higher Education Curriculum: Necessities and Opportunities. *Iranian Higher Education*. No 1, Pp 7-26 (Persian).

فرهنگی و تأسیس دانشگاه امام صادق (ع) به‌عنوان اولین دانشگاه میان‌رشته‌ای کشور، به بیش از سی سال؛ اما عمر فعالیت‌های عملی آن مانند انتشار مجلات و فصلنامه‌ها و تأسیس پژوهشکده‌ها، به کمتر از بیست سال می‌رسد. این مسئله نشان‌دهنده ورود این مطالعات از زمان پیروزی انقلاب اسلامی، به سیاست‌گذاری‌های کلان و اسناد رسمی و ملی بوده و به‌صورت رسمی به آن‌ها بها داده شده است. همچنین این نکته روشن شد که در نخستین نشانه از کاربرد واژه میان‌رشته‌ای با عنوان در مصوبات سال ۱۳۵۸ ستاد انقلاب فرهنگی؛ صحت ادعایی مبنی بر کاربرد این واژه برای اولین بار در سال ۱۳۷۷، ۱۳۷۸ و ... زیر سؤال رفته و با مدارک و اسناد تحلیل شده، این امر به اوایل انقلاب اسلامی برمی‌گردد.

همچنین نتایج به دست آمده حاکی از آن است که کاربرد میان‌رشته‌ای در مصوبه ستاد انقلاب فرهنگی، به میان‌رشته‌ای با تعبیر «خدمات میان‌رشته‌ای» توجه شده و برداشت اعضای ستاد انقلاب فرهنگی از مفهوم میان‌رشته‌ای همانند مفهوم امروزی آن و در معنای عام به کار گرفته شده است. آن‌ها از جنبه خدماتی که میان‌رشته‌ای می‌تواند ایجاد کند، به این امر نگرسته‌اند؛ و در مصوبه سال ۱۳۸۹ به همراه تعبیر مطالعات، مباحث، علوم، گرایش‌ها و حوزه‌های میان‌رشته‌ای تمرکز داشته‌اند. این مسئله نیز قابل ذکر است که علیرغم کاربرد واژه‌های گوناگون همراه با واژه میان‌رشته‌ای؛ هدف اصلی همگی آن‌ها عبارت است از ایجاد ارتباط و تعامل بین دو یا چند رشته که موجب گسترش قلمرو دانش، کشف اندیشه‌های جدید در حیطه‌های گوناگون علم و رشد و توسعه علوم و فناوری می‌گردد که این امر منجر به تولید محصولات مورد نیاز جامعه، تربیت نیروهای انسانی متخصص، ایجاد بازار کار مناسب برای نیروهای انسانی، ایجاد تعامل در سطوح جهانی بین مراکز آموزشی و جوامع انسانی می‌شود. از نتایج دیگر به دست آمده می‌توان به تفاوت و تشابه معنایی کاربرد

Mehrmohammadi, Mahmoud (2009). Key Consideration on the Policy Making for Interdisciplinary Sciences in Higher Education from the Standpoint of Development Process. Tehran: *Institute for Cultural & Social Studies*. No 3, Pp 1-18 (Persian).

Ministry of Science, Research & Technology (2013). Aims, Assignment and Organization of Ministry of Science, Research & Technology. Retrieved November 22, 2015, from http://atf.gov.ir/msrt_law (Persian).

Mirafzali, Mahmoud (2015). National Documents of Master Development. Retrieved July 6, 2015, from <http://www.vision1404.ir/fa/nationaldocuments.aspx> (Persian).

Salehi Omran, Ebrahim; Ezadi, Samad; Faraji, Shiva (2017). Investigation of the informal learning role on developing key competencies in higher education and job market environments. *Research in Curriculum Planning*. Vol: 13, No: 24. PP: 87-106. (Persian).

Short, Edmond, C. (2008). *Form of Curriculum Inquiry*. (M. Mehrmohammadi & etal, Trans.). Tehran: Samt (Persian).

Supreme Council of the Cultural Revolution (2015). Ratifications of Supreme Council of the Cultural Revolution. Retrieved April 21, 2015, from <http://sccr.ir/pages/?current=provlist> (Persian).

Supreme Council of the Cultural Revolution (2015).). History of Supreme Council of the Cultural Revolution. Retrieved April 21, 2015, from farhangoelm.ir (Persian).